

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

AKSU BORA

Özet

Toplumsal Cinsiyet
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık
Cinsiyete Dayalı İşbölümü
Ayrımcılığın Maddi Sonuçları
Cinsel Yönelim Ayrımcılığı
Ayrımcılık Araçları
Sonuç
Kaynakça
Ek Okuma Önerileri

Özet

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyet rollerinin 'doğal' ve değişmez, biyolojik varlığımıza bağlı şeyler olduğu varsayımına dayanır. Bu varsayım yanlıştır, çünkü cinsiyet rolleri hem zaman içinde hem de kültürden kültüre değişirler. Kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı olmaları, basitçe bir 'farklılık' olarak yaşanmaz, aynı zamanda, eşitsizliğin ve ayrımcılığın meşrulaştırılması da bu farklılığa dayandırılır. Farklılık, genel geçer Kadınlık ve Erkeklik kalıplarının üretilmesi ve yeniden üretilmesiyle sürdürülür, pekiştirilir. Ayrımcılık, bu kalıpların varlığını sürdüren en önemli araçlardan biridir.

Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramının anlamı, Simone de Beauvoir'ın ünlü sözünde billurlaşır: “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” Böylece cinsiyetin bu dünyada ‘başımıza gelen’lerle ilişkili bir şey olduğunu söylemiş oluruz, yani, kız bebeklerin içlerinde annelik, yumuşaklık, sevecenlik, hamaratlık, oğlan bebeklerin ise savaşçılık, sertlik, alet edevat tamirine yatkınlık vb. tohumları taşıyarak dünyaya gelmediklerini. Aslına bakılırsa, eğer böyle tohumlar varsa, bunların kız ve oğlan bebeklere gelişigüzel serpiştirilmiş olduğuna inanmak için daha fazla sebebimiz var: Savaşçı kadınlar da tanıyoruz, şefkatli erkekler de. Dünyanın en büyük (dikkat, ‘iyi’ değil!) aşçıları erkek. Elne bir tornavida aldı mı evdeki her türlü elektrikli aleti söküp takabilecek kadınlar var.

O halde, bu dünyada başımıza ne geliyor da kadınlar (genellikle) daha şefkatli ve daha çekingen, erkekler ise (genellikle) daha dediğim dedik, daha mücadeleci görünüyorlar? Neden daha çok erkek mühendis, daha çok kadın psikolog var?

Her şeyden önce, kadınların ve erkeklerin birbirlerinden tamamen farklı iki cins olduklarına ilişkin tartışılmaz, sorgulanmaz, değişmez bir hikâyenin içinde yaşıyoruz. Bu hikâyeyi ‘cinsiyet kalıpları’ diye adlandırabiliriz. Bu hikâyenin değişik biçimlerde, farklı örneklerle, kanıtlarla, öngörülerle, durmadan tekrarladığı temel bir fikir var. İnsanlar ikiye ayrılır: Kadınlar ve Erkekler. Erkekler Mars’tan gelir, kadınlar Venüs’ten. Nereye giderseniz gidin, hangi çağda yaşarsanız yaşayın, istediğiniz kadar devrim yapın, düzen değiştirin, modernleşin, değişmeyecek bir insanlık gerçeği gibi karşınıza çıkar bu fikir: Kadınlar ve Erkekler.

Bu temel fikir devam ettiği müddetçe, kalıpların farklılık göstermesi mümkündür. Bazı yerlerde kadınlar biraz daha özgürdüler, bazı toplumlarda erkeklerin şiddete yatkın olduklarına o kadar da fazla inanılmaz. Bazı kadınlar kocaları öldüğünde onun bedeniyle birlikte canlı canlı yakılır, bazıları yeniden evlenmeye teşvik edilir. Bazı erkekler tam ‘aile babası’dır, bazıları ise ‘özgür ruh’... Ama bütün bu farklılıkları biz o temel fikre, hikâyenin asıl temasına uydururuz. Birbirlerinden onca farklı kadının ‘her şeye rağmen’ yine de asıl olarak erkeklerden farklı olduğuna inanmayı sürdürürüz. Daha da derinden inandığımız şey, birbirlerinden onca farklı erkeğin ‘her şeye rağmen’ yine de asıl olarak kadınlardan farklı –ve üstün– olduğudur. ‘Erkek gibi kadın’ olmak bir övgüyken, ‘kadın gibi erkek’ olmak ancak hakaret olarak görülebilir. Eh, ne de olsa erkek, insanın üstün yönlerinin taşıyıcısıdır (akıl, bi-

lim, yüksek sanat, yüksek felsefe), kadın ise hayvanlara yakın olan yönümüzün (annelik, duygusallık, gündeliklik)...

Kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı oldukları, farklı eğilimlerinin, beklentilerinin, yeteneklerinin olduğu fikri çok rahatsız edici olmayabilirdi. Birbirine benzemekten daha sıkıcı ne var? Ama varsayılan bu farklılığın somut, maddi, gerçek sonuçları olduğunda ve bu sonuçlar bir cinsiyet açısından hayatı zorlaştırdığında iş değişiyor. O zaman, farklılığın ayrımcılığa ve eşitsizliğe neden olduğunu görüyoruz ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine biraz daha yakından bakma ihtiyacı duyuyoruz.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık dediğinde, ilk aklımıza gelen, kadınların kadın oldukları için uğradıkları ayrımcılıktır. Kadınlara karşı ayrımcılığın en belirgin tanımı, bu ayrımcılıkla mücadeleyi hedefleyen bir uluslararası belge olan Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) 1. maddesinde yapılır:

Kadınlara Karşı Ayrımcılık:

Bu sözleşmeye göre, 'kadınlara karşı ayırım' deyiimi, kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

(Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi
Uluslararası Sözleşmesi, Madde 1)

Bir başka deyişle, erkeklerden farklı oldukları gerekçesiyle kadınlar, herhangi bir özgürlükten ve haktan mahrum bırakılmayacaklardır. Yani, "bizim hanım içişleri bakanıdır" iddiasıyla kadının evin dışındaki faaliyetlerini sınırlamak, ayrımcılıktır. 'Politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalarda' olarak tanımlanan ayrımcılık alanları, kadın katılımının belirli koşullara bağlanmasına ya da belirli biçimlerle sınırlandırılmasına ve kadınların dışlanmaya maruz kaldıkları alanlardır. Örneğin, bir kamu kuruluşu

eleman alımı için ilan verdiğinde, ‘askerliğini yapmış olmak’ koşulu arıyorsa, ayrımcılık yapmış demektir. Çünkü, zorunlu askerlik, Türkiye’de yalnızca erkekler için geçerli bir vatandaşlık görevidir ve kadınlar askerlik yapmazlar. Eğer ‘askerlik yapmış olmak’ işe almanın koşulu olarak belirtilmişse, açıkça söylenmese de o işe bir erkeğin alınacağı ifade ediliyor demektir. Bu ilanı veren kurum, temel insan hakları arasında yer alan ‘çalışma hakkı’nı ihlal etmiştir.

Ancak, ayrımcılık her zaman bu örnekte olduğu kadar açık ve doğrudan yapılmaz. Kimi zaman kadınların ihtiyaçlarını görmezden gelerek ayrımcılık yapılabilir. Örneğin, ucuz ve yaygın bir kreş sisteminin olmaması, kadınların çalışmasının önünde büyük bir engeldir. Çocuklar sadece kadınlara ait olmadıkları halde, bakımlarının asıl sorumlusu anne olarak görüldüğünden güvenli ve ulaşılabilir bir kreş hizmetinin olmaması halinde ücretli çalışmadan vazgeçecek kişi baba değil, anne olacaktır.

Dikkat edilirse, buradaki ayrımcılığın görünmez oluşunun sebebi, anelik-babalık hakkındaki yaygın ve köklü görüşlerdir. Çocuklara bakmanın kadınların asli sorumluluğu olduğuna inandığımızda, ücretli çalışmanın dışında kalmalarını bir hak ihlali olarak görmemiz de güçleşir.

Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Kadınların ve erkeklerin birbirinden tamamen farklı iki insan kategorisi olduğu düşüncesinin beklenebilecek sonucu, iki cinsiyetin uğraşlarının ve eğilimlerinin de birbirinden farklı olacağına ilişkin bir kanaattir.

Antropologların bize anlattığına göre, cinsiyete dayalı iş bölümünün çok eski bir tarihi var. Kadınların toplayıcılıkla, erkeklerin ise avcılıkla daha fazla uğraştıklarının düşünüldüğü zamanlara kadar giden bir tarih. Bu toplayıcılık deneyiminin kadınların tarımı icat etmeleriyle, avcılık deneyiminin ise erkeklerin mekânsal oryantasyon becerilerinin gelişmesiyle sonuçlandığına inanılıyor.

Modern toplum öncesinde kadınlarla erkeklerin yaptıkları işler ‘yuva-yı beklemek’ ve ‘geçimi sağlamak’ biçiminde ayrılmıyordu; bunun için ev ile iş yerinin ayrışmasını beklemek gerekti. Kadınlar, tarımsal üretimde hep yer aldılar ama mülkiyetten pay almaları söz konusu olmadı; topluluğa (köy ya da aşiret) ilişkin kararların alınmasına katılmaları için erkek çocuklarının büyümesi, gelinlerinin ve torunlarının olması gerekti.

Modern toplumların ayırt edici niteliklerinden biri, ev ile iş yerinin ayrışmasıydı. Bu, kadınların üretimin dışına düşmelerine sebep oldu; onların

asıl işi evdeydi çünkü. Erkekler ‘dışarıda’ çalışıp evin ekmeğini getirirken, kadınlar ‘içeride’ kalıp erkeklerin ve çocukların bakımını üstlendiler. Bu ayrım, kadının ve erkeğin ‘doğa’sına ilişkin yeni varsayımların ve kanaatlerin oluşmasına neden oldu: Narin ve dayanıksız Kadın ile avcılık genlerine sahip mücadeleci Erkek.

Bu varsayım ve kanaat öyle benimsendi ki, sanki oldum olası, tarih boyunca hep böyle olmuş gibi düşünüldü: Mağarada bebeklere bakan kadınlar ile ormanda ava giden erkekler! Oysa bütün bulguların işaret ettiği gerçek, av etinin insan diyetinin çok küçük bir kısmını oluşturduğu, protein ihtiyacının esasen kabuklular ve küçük hayvanlarla giderildiğidir. Avcılığın asıl olarak ritüel bir faaliyet olduğunu düşünmek için yeterli sebebimiz var.

Topluluk hayatının nasıl organize edildiği, kararların nasıl verildiği, ritüellerin kimler tarafından yönetildiği türünden konulardan tam olarak emin olamıyoruz, çünkü elimizde sadece yorumlamamız gereken maddi buluntular var; böyle olduğu için de, yorum yaparken bugünü geçmişe yansıtıyoruz, o gün de bizim bugün yaşadığımız gibi yaşadıklarını varsayıyoruz. Aslına bakılırsa, ‘ötekiler’le ilgilenen bütün disiplinlerin temel sorunlarından biridir bu: Kendi kültürünüzün ve toplumunuzun kavramları ve değerleriyle başkalarına baktığımızda, orada ne olduğunu anlama ihtimaliniz düşer (antropolojide bu tartışma emik/etik kavramsallaştırmasıyla yapılır).

Modern dönem, aynı zamanda ‘ev kadını’ denilen yeni bir tipin doğduğu ve kadınlık normu haline geldiği bir dönem de oldu. Ev kadınının bir kadınlık normu haline gelişi, her sınıftan, her yaştan, ücretli çalışan ve çalışmayan bütün kadınlar için son derece önemli bir etki yaptı. Çünkü ‘doğru kadın’, artık o idi. Bir kadın evin dışında çalışıyorsa, bu muhakkak bir aksilik olduğunun deliliydi: Kocasına işe yaramazın biri olabilirdi, daha da kötüsü, kadın hiçbir erkek tarafından seçilmemiş bir ‘kız kurusu’ydu. Yahut da “o kadar fakirdiler ki, kadıncağız çalışmak zorunda kalmıştı”! 1960’larda sosyal bilim literatüründe çok popüler olan ‘rol çatışması’ çalışmalarının arkasındaki fikir budur: Çalışan bir kadın olma rolü ile anne olma rolü ‘doğal olarak’ çatışan rollerdir!

Kadınların narin varlıklar olduğu fikri, ortaçağ soyluluğuna aittir, sonrasında, 19. Yüzyıl Avrupası'nın kentli orta sınıfları bu fikri benimsemeyi uygun gördüler- malum, burjuvazi, ortaya çıkışından itibaren hep aristokrasiyi taklit etmiştir. Hem o zaman hem de öncesinde ve sonrasında, alt sınıflardan kadınların narin olma şansı yoktu. Ancak, bir fikrin gerçeklikle ilişkisinin olmaması o fikrin güçsüz olacağı anlamına gelmez. Modern dönemin kültürel normlarını belirleyen sınıf burjuvaziydi, dolayısıyla, hiç de narin olmayan işçi sınıfından kadınlar da dâhil olmak üzere, bu norm, kadınların hayatını belirledi. Kimi ona uymaya çalışırken yaşama sevincini kaybetti (Gilman [1993] narinliğin hapishanesinde delirmiş bir orta sınıf kadının hikâyesini anlatır), kimi hiçbir zaman uyamayacağını bilerek 'yetersiz kadın' olmayı sineye çekmek zorunda kaldı.

Cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınların payına yuvanın bekçiliği düşerken, erkekler de evin geçimini sağlamaktan sorumlu hale geldiler. Böylece, ekme kazanan erkek tipi, ev kadını tipinin yanında yerini aldı.

Cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınları kapama ve engelleme etkisi var, ama sadece bu değil: Erkekler açısından da önemli sıkıntılar yaratıyor. Ailesini geçindirememek, erkeklik rolünün yerine getirilememesi olarak algılanıyor örneğin. Ancak, unutmamak gerekir ki, erkekler için farklı seçenekler de var: 'Özgür ruh', bu seçeneklerden biri. Bir kadın 'iffetli anne' olmayacaksa ancak 'kız kurusu' ya da 'hafif kadın' olabilir- ki her ikisi de seçilecek değil, 'düşülecek' durumlar olarak görülür. Çünkü kadının yaşamını genişleten, onu özgürleştiren seçenekler de vardır.

Cinsiyete dayalı iş bölümü, basitçe bir görev paylaşımı anlamına gelmediği gibi, iki cinsiyetin hayatın yükünü eşit olarak paylaşması anlamına da gelmez. Tersine, kadınların ve erkeklerin böyle konumlandırılmaları, kadınlar aleyhine büyük bir eşitsizlikle ve ciddi ayrımcılıklarla sonuçlanır. Bir meslek siyaset gibi insanın bütün zamanını, enerjisini, duygusal ve maddi kaynaklarını talep ediyorsa, bu elbette kadınlar için değildir.

Kadınların evle sınırlandırılmaları ve meslek sahibi olsalar da asıl işlerinin evle ilgili olanlar olarak kabul edilmesi, onların çalışma yaşamlarını kısıtlar. Ücretli bir işte çalışmanın bir kadın için ancak 'ihtiyaçtan' ve 'istisnai'

bir durum olarak görülmesinin üzerinden çok uzun bir zaman geçmedi. Bugün de mesleğinde başarılı bir kadının aile hayatında başarısız olduğu ya da onun kariyer ‘hırsı’nın bedelini çocuklarının ve kocasının ödediği düşünülür. Bazı konular ve bazı meslekler, kadınlar için uygun görülmez. Benzer biçimde, ailenin kaynakları bütün çocukların eğitimine yetmiyorsa, erkek çocuğun okuması tercih edilir, çünkü onun meslek edinmesi hayattır; oysa kız “nasıl olsa evlenecek”tir. Kız “nasıl olsa evlenecek” olduğu için, evliliğe hazırlanması gerekir: Her şeyden önce, namusuna söz getirmemeli, babasından kocasına ‘tertemiz’ gitmelidir. Sonra, bir evin çekip çevirilmesine yetecek beceriyle ve çalışkanlıkla donanmış olmalıdır. Sonra, bütün bunları yapmaktan yüksünmeyecek bir yumuşaklığa ve sabra sahip olmalıdır.

Cinsiyete dayalı iş bölümünün bu ve daha pek çok sonucu, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığa işaret ediyor. Eğitimde, istihdamda, kültürde, sosyal ve siyasal hayatta... Ayrımcılığın bazı somut işaretlerini hatırlayarak devam edelim...

Ayrımcılığın Maddi Sonuçları

Eğitim

Ülkemizde 2006 yılı itibarıyla kadınların yüzde 19,6’sı okuryazar değildir. Kız çocukların eğitime katılmaları için devlet ve STK’ların yürüttüğü kampanya ve programlara rağmen 2000-2006 arasında kadın okuryazarlığında sadece yüzde 0,2’lik bir artış sağlanabilmiştir. Devlet 1996’da Pekin Deklarasyonu çerçevesinde kadın okuryazarlığının 2000 yılına kadar yüzde 100’e çıkarılmasını taahhüt etmişse de, UNESCO verilerine göre Türkiye 2015 yılına kadar ilk ve ortaöğretimde cinsiyet eşitliğini gerçekleştirememesi riskini taşıyan ülkelerden biridir.

Kaynak: CEDAW STK Gölge Raporu (2010)- UNESCO (2006) Global Monitoring Report. <http://portal.unesco.org/education/en/ev.php>

Gelir

Türkiye’de kadınlar ve erkeklerin gelirleri arasındaki farklılık incelenmek istenirse, ‘Kadın Yoksulluğu’ başlıklı Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Değerlendirme Notu’nda da belirtildiği üzere ciddi bir veri sıkıntısı ile karşılaşılıyor. Türkiye’de kadınların toplam gelirden net olarak ne

kadar pay aldıklarını bilmek, ancak gelire dair verilerin hane bazlı değil, birey temelinde toplanması ile mümkün olabilirdi. Bununla birlikte, kadın istihdam oranının düşük olması, kadınlara yönelik sosyal transferlerin eksikliği ve ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar arasında yüksek olması göz önünde bulundurulduğunda, kadınların büyük bir çoğunluğunun gelir açısından ailelerine ve eşlerine bağımlı oldukları söylenebilir. Dahası, uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında, toplumsal cinsiyet açısından gelir eşitsizliğini gösteren endekste Türkiye'nin 115 ülke arasında 109. olduğu görülüyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu'nda, Türkiye'de kadınların elde ettikleri gelirin, erkeklerin elde ettiği gelire oranının ortalama yüzde 26 olduğu belirtiliyor.

İstihdam

Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranı, dünyadaki en düşük oranlardan biridir (yüzde 24,6) ve 2005 yılından beri de düşmeye devam etmektedir. Bunun sonucu olarak BM istatistiklerine göre Türkiye, BM ülkeleri arasında kadınların işgücüne katılımında dünyada en düşük oranlara sahip 10 ülkeden biridir. Kırsal kesimde ücretsiz çalışan kadın tarım işçileri oranının dışında bırakıldığında, kentlerde yaşayan kadınların işgücüne katılım oranının daha da düşük olduğu ortaya çıkmaktadır:

Kentlerde yetişkin her 100 kadından sadece 20'si işgücüne katılmakta, işgücünün dışında kalan kadınların yüzde 62'si bunun nedeni olarak tam zamanlı ev kadını olmalarını göstermektedir. Aralık 2008 verilerine göre, kentlerde yaşayan kadınların işsizlik oranı yüzde 18,5 ve istihdam oranı yüzde 17,6'dır.

Kadın-erkek istihdamı ve işgücüne katılım oranı arasında yüzde 50'lere varan büyük fark Türkiye'nin en kötü toplumsal cinsiyet göstergelerinden biri olmasına rağmen, devletin bu konuda gelişme göstermek için yaptığı düzenli herhangi bir ulusal eylem planı yoktur. Konu hükümetin gündeminde gerekli yeri bulamadığı gibi, bu alanda 2005'ten bu yana, kadın STK'larının çaba ve taleplerine rağmen çok az ilerleme kaydedilebilmiştir. Hükümetin devlet raporunda bahsedilen çabaları ise geçici, bir defaya mahsus – proje bazlı ve özellikle girişimcilik ve mikrokredi destek programları ile sınırlıdır.

Kaynak: CEDAW STK Gölge Raporu (2010).

İstihdam

Ebeveynleri çalışan çocukların bakımıyla ilgili tek yasal hüküm, İş Kanunu'nda 150'den fazla kadının çalıştığı işyerlerinin, kadın çalışanları için ücretsiz kreş açmaları gerekliliğini ifade eden maddedir. Bu madde, birçok yönden ayrımcılık içermektedir: Bu haktan sadece yeterince büyük olan formal sektör çalışanları –yani azınlığın da azınlığı– yararlanabilmektedir. Ayrıca, salt kadın çalışan üzerinden yapılan bir yasal düzenleme, çocuk yetiştirme için sadece kadınların sorumluluğu olduğu yaklaşımını yansıtan ayrımcılık sorununun bir izdüşümüdür. Son olarak, bu hükmün uygulanmasına dair çok az yaptırım olduğu gibi, bu hizmetin kaç tane özel şirkette uygulandığına dair Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmış herhangi bir resmi bilgi de yoktur.

Kaynak: CEDAW STK Gölge Raporu (2010).

Siyasal Katılım

2007 genel seçimleri sonucunda, kadınların parlamentoya katılımlarında (yüzde 9,1) önceki dönemlere göre artış gözlenmiş olsa da, bu oran, hem arzu edilen eşit temsilden çok uzak, hem de Inter Parliamentary Union tarafından hesaplanan dünya ortalamasının (yüzde 18,4) çok altındadır. Kadınların mecliste temsili hâlâ siyasi partilerin üst yönetim kurullarının ve liderlerinin keyfi uygulamalarınca belirlenmektedir. Bakanlar Kurulu'nun 25 üyesinden sadece ikisi (yüzde 8) kadındır.

Kadın hakları örgütlerinin bu konudaki taleplerine hükümetlerin gösterdiği ilgi sembolik düzeydedir. Bu durumun bir örneği, mevcut Anayasa reformu sürecinde gözlenmektedir.

Muhalefet partilerinin Anayasa'nın 10. maddesine eklenmek üzere önerdiği, yerel ve ulusal seçimlerde üç dönemlik geçici yüzde 30 kadın kotası reddedilmiş ve Mayıs 2010 itibarıyla mevcut Anayasa reform sürecinden dışlanmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından yeni yayınlanan 29 Mart 2009 yerel seçim sonuçlarına göre, Türkiye'deki belediye başkanlarının yüzde 0,92'si kadındır ve belediye meclisi, il genel meclisi, köy ve mahalle meclisleri dâhil yerel yönetimlere seçilen kadınların oranı yüzde 1,23'tür.

Kaynak: CEDAW STK Gölge Raporu (2010).

Şiddet

Türkiye’de yurt çapında temsil gücü olan ilk resmi aile içi şiddet araştırmasının sonuçları 2009’da yayımlanmıştır. Araştırma aile içinde kadına yönelik şiddetin, daha önceki temsil gücü sınırlı araştırmaların bulgularına benzer şekilde oldukça yüksek, yüzde 39 olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın, şiddet mağduru kadınlar için Türkiye’de sadece 52 ana ve bir istasyon tipi sığınak vardır. Ayrıca devletin kadına yönelik şiddetle mücadeleyle ilişkin bütüncül bir politikasının olmaması nedeniyle, 2006/17 Başbakanlık Sayılı Genelgesi’nde bu alanda yapılacak bütün işler ve sorumlu kuruluşlar belirlenmiş, ancak söz konusu kuruluşların bütçeleri adı geçen işleri yapmalarını sağlayacak şekilde oluşturulmamıştır. Devlet raporunda da bu alanda yapılan işlerin, uzun soluklu ve sürdürülebilir programlar yerine projeler gibi süreli faaliyetlere dayandığı görülecektir. İçişleri Bakanlığı tarafından kadına yönelik şiddetle mücadele eylemlerinin koordinasyonu hakkında yayınlanan 2007/8 Sayılı Genelge, valiliklere ilgili kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğini yürütmek üzere İl Koordinasyon Komiteleri kurma görevini vermiştir. Ancak 81 valiliğin yalnızca 22’sinde kurulan komitelerin sadece bir kısmı aktif olarak çalışmaktadır.

Kaynak: CEDAW STK Gölge Raporu (2010).

Cinsel Yönelim Ayrımcılığı

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, sadece kadınların toplumsal kaynaklardan eşit biçimde yararlanmalarını engellemekle kalmaz, heteroseksüellikten farklı cinsel yönelimleri olan bireylerin (LGBTT bireyler) başta yaşam hakları olmak üzere, temel insan hakkı ihlallerine uğramalarına da yol açar.

Türkiye’de eşcinselliği yasaklayan herhangi bir yasa olmamakla birlikte, cinsel yönelim ayrımcılığı yaygındır. Bu ayrımcılık, eşcinselliğin bir ‘hastalık’ olarak görülmesi, dolayısıyla ‘tedavi’ edilmeye çalışılmasından, trans ve eşcinsel cinayetlerine kadar geniş bir insan hakkı ihlali alanı yaratır.

‘Bedensel cinsiyetimiz’ doğuştan belirlenir. Hepimiz kadın ya da erkek cinsel organları ile doğarız. Tek istisna nadir görülen hermafroditlerdir. İlk çocukluk yaşlarında ‘cinsel kimliğimiz’ gelişir, “Ben kadını” ya da “Ben erkek” duygumuz oluşur. Bunun istisnası da gene nadir olan cinsel kimlik

farklılıklarıdır. Ergenlikten itibaren de ‘cinsel yönelimimiz’ belirginleşir. Kendimize kendi cinsimizden birini cinsel eş olarak istiyorsak eşcinsel, karşı cinsten birini istiyorsak heteroseksüel, her ikisini de istiyorsak biseksüel oluruz. Bu üç cinsel yönelim de birbirine eşdeğerdir ve hiçbiri psikiyatride, en az 30 yıldır hastalık ya da bozukluk olarak kabul edilmiyor. Ayrıca cinsellikle ilgili bu üç temel kavram, bedensel cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim, kişilerin istemli olarak seçtikleri değil, karşı karşıya kaldıkları durumlardır. Hiçbirimiz kadın ya da erkek olarak doğmayı seçemeyeceğimiz gibi, cinsel yönelimimizi de seçemeyiz. Eşcinsel yönelim, keyfi, ahlaki veya istemli bir seçim değildir, aynen heteroseksüel yönelim gibi bir durumdur.

Dr. Nesrin Yetkin, Psikiyatri uzmanı, CETAD (Cinsel Eğitim, Tedavi ve Araştırma Derneği).

Cinsel yönelim ayrımcılığı, yalnızca eşcinsel ya da trans bireylerin sorununu değildir. Kadın bedeniyle doğmuş olanların Kadın gibi, erkek bedeniyle doğmuş olanların da Erkek gibi davranmalarını zorunlu kılan cinsiyet kalıplarının bireylere dayatılmasının en şiddetli aracıdır da. Genel geçer erkeklik/kadınlık kalıplarının bir biçimde dışında olan erkekleri ve kadınları da ‘hizaya sokmayı’ hedefler. Böylece, kişisel yaşamın en mahrem deneyimleri de dâhil olmak üzere, hayatımızın her alanına nüfuz eden bir cinsiyet rejimiyle karşı karşıya kalırız.

Ayrımcılık Araçları

Ayrımcılığın yaratılmasında ve sürdürülmesinde çeşitli araçlar kullanılır. Bunların başında, şiddet gelir. Şiddet, yalnızca fiziksel bir eyleme işaret etmez; psikolojik, cinsel, ekonomik şiddet de tıpkı fiziksel olan gibi, bireylerin denetlenmesini sağlar. Aynı zamanda şiddet tehdidi de şiddetin kendisi gibi işlev görebilir. ‘Yanlış’ zamanda ‘yanlış’ yerlerde bulunmanın, ‘yanlış’ giysiler giymenin, ‘yanlış’ şeyler söylemenin şiddete yol açabileceği bilgisi, kadınların belirli davranışlardan kaçınmalarına, yaşam alanlarını daraltmalarına yol açar.

Mirastan yoksun bırakma, gelirine el koyma ya da gelir getirici bir etkinlikte bulunmayı engelleme; ya da tam tersine, çalışmaya zorlama, en sık rastlanan ekonomik şiddet örnekleridir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bir şiddet türü hiçbir zaman yalnız değildir, muhakkak farklı şiddet türleriyle birliktedir. Örneğin baskı ve engelleme, genellikle ekonomik ve fiziksel

şiddetle birliktedir; yahut cinsel şiddetin bulunduğu yerde psikolojik ve duygusal şiddet de vardır.

Ayrımcılığın sürdürülmesini sağlayan ve kolaylaştıran bir başka araç, kalıpyargılardır. Cinsiyet ayrımcılığı söz konusu olduğunda en yaygın kalıpyargı, ‘namuslu’ ve ‘namussuz’ kadın ayrımıdır. Bu ayrım, kadınları ataerkil kodlara göre biçimlendirir. Aynı zamanda, ayrımın belirsizliği, kadınların sürekli bir tehdit altında yaşamasına da yol açar. Çünkü ‘namuslu’ ve ‘namussuz’ olma ayrımı, bağlamsal ve konjonktürel olduğu kadar, keyfidir de.

Geleneksel deyimler ve atasözlerinden modern medya kanallarına kadar her yerde kadınlık ve erkeklığe ilişkin kalıpyargılarla karşılaşmak mümkündür.

Sonuç

Kadınlara ve LGBTT bireylere yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için CEDAW başta olmak üzere çeşitli uluslararası sözleşmeler ve yasal düzenlemeler vardır. Bunlar, ayrımcılıkla mücadelede son derece kritik araçlardır. Ancak bu araçların kullanılabilmesi, etkili kılınması, ayrımcılığın görüldüğü her yerde yürütülecek kararlı ve sürekli bir mücadeleyle mümkündür.

Eğitim, ikincil toplumsallaşmanın en önemli alanıdır. Bu alanın ayrımcılığın yeniden üretildiği değil, tersine, ayrımcılık karşıtı düşünce ve tutumların geliştirildiği bir yer haline getirilmesi, dünyayı hepimiz için daha yaşanılabilir kılacaktır.

Çerçeveden Taşanlar

Cinsiyete dayalı ayrımcılık ve bu ayrımcılıkla mücadele, sürekli yenilenen, değişen, yeni kategorilerin ve ayrımcılık biçimlerinin eklendiği bir alan. Bu ayrımcılığın başka ayrımcılıklarla ilişkisi, farklı yaşam alanlarında aldığı özgül biçimler, ancak buralardaki deneyimin ifade edilebilmesi ve duyulmasıyla görünür, anlaşılır hale gelebiliyor. Bugüne kadar eğitim, sağlık, istihdam, siyaset, medya temsili gibi temel alanlardaki ayrımcılığın en görünür biçimleri üzerine geniş bir literatür oluşmuş durumda. Ancak hâlâ yapılacak çok şey, alınacak çok yol var. Unutmamak gerekir ki, ayrımcılığa karşı mücadele, yasal ve kurumsal dönüşümler kadar, gündelik ilişkilerdeki tutum ve davranışların değişmesini de hedeflemek zorunda. Özellikle cinsiyete dayalı ayrımcılık, ‘kişisel’ olarak gördüğümüz yaşam alanlarındaki rollerimizi ve hareket alanlarımızı denetlemesi ve sabitlemesi bakımından, kişisel özgürlüklerin en

temel ihlali. Üstelik, bu ihlali bizim gönüllü katılımımızla gerçekleştiriyor! “Elalem ne der” diye başlayan denetim, ‘kadın gibi kadın’ olduğunda aşkın ve mutluluğun elde edilebileceğine ilişkin vaatlerle devam ediyor ve biz, ulaşılmaz bir kadınlık idealine yaklaşmaya çalışarak ömrümüzü tüketiyoruz. Kendi kapasitelerimize, hayallerimize, arzularımıza sahip çıkmak, sadece bireysel özgürlüğün değil, toplumsal özgürlüğün de olmazsa olmaz bir bileşeni. Bireysel ve toplumsal mutluluk, insanların kendilerini gerçekleştirebilmeleriyle mümkün kılınabilecek bir hedef. Yıllar önce, bir atölye çalışmasında karşılaştığım Gazal Hanım’ın dediği gibi: “Ben, çocuklarımın bana acımalarını değil, benimle gurur duymalarını istiyorum”!

KAYNAKÇA

- Ayata, G., Eryılmaz, S., Oder, B. E., (2010) *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gilman, C. P., *Sarı Duvar Kağıdı*, (1993) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türkiye’nin Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi’ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor İçin STK Gölge Raporu, (2010) CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu. Yayınlanmamış Rapor.
- Candaş, A., (2010) *Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, yayınlanmamış rapor.
- Bora, A., (2008) *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi*, STGM Yayınları, İstanbul.

EK OKUMA ÖNERİLERİ

- Badinter, E., (2011) *Kadınlık mı? Annelik mi?*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F., (2003) *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Estes, P. C., (2010) *Kurtlarla Koşan Kadınlar/Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Heilbrun, C. G., (1992) *Kadının Özyaşamöyküsünü Yazarken*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D., (2011) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Nagar, R., (2011) *Ateşle Oynamak/Hindistan’da Yedi Yaşam Üstünden Feminist Düşünce ve Eylem*, Ayizi Yayınları, Ankara.

AKSU BORA

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nü bitirdi. Yüksek lisans eğitimini *Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması* başlıklı teziyle Doktora eğitimini ise *Ücretli Ev Hizmetleri Bağlamında Kadın Öznelliğinin Yeniden İnşası* başlıklı teziyle tamamladı. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyeliği ve *Amargi* Dergisi ile *Ayizi* Yayınevi'nin editörlüğünü yapmaktadır.

Bu makale, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi'nin, Global Dialogue, Açık Toplum Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi desteğiyle yürüttüğü 'Önyargılar, Kalıpyargılar ve Ayrımcılık: Sosyolojik ve Eğitimsel Perspektifler' Projesi kapsamında geliştirilmiştir.

Bu makale içeriğinin sorumluluğu tamamen yazara ait olup, Global Dialogue, Açık Toplum Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin görüşleri şeklinde yansıtılamaz.
